

Çok Kutupluluk Tartışmaları ve Karadeniz Havzası'nın Bölgesel Görünümü

Debates on Multipolarity and Regional Outlook of The Black Sea Basin

Göktürk Tüysüzoğlu¹

Özet

Bugün ABD'yi tek süper güç olarak konumlandıran ve ona “sistemsel düzenleyici” rolünü atfeden söylem ve politikaların geçerliliği konusunda ciddi birtakım şüpheler bulunmaktadır. ABD'nin dünyanın çeşitli bölgelerinde giriştiği düzenleyici tedbirlerin başarısız olmasına paralel olarak, başta Çin ve Rusya olmak üzere çok sayıda ülkenin ciddi bir ekonomik/teknolojik gelişim göstermesi ve bu gelişimin onların diplomatik kapasitelerine de yansması, ABD'nin sistemsel etkinliğini sınırlamıştır. Bu nedenle, artık tek kutuplu bir dünya düzeni ve ABD hegemonyasından değil, çok kutupluluğu içselleştirmiş bir dünya düzeninden bahsedilmektedir. Karadeniz Havzası da, bu tartışmaların odağında yer alan ve aynı zamanda bu tartışmalardan etkilenen büyük bir bölgedir. Enerji kaynakları açısından zengin, doğu-batı yönlü enerji projelerinin merkezinde yer alan, büyük çaplı bir ekonomik ve demografik potansiyele sahip ve çok parçalı bir coğrafi/siyasal yapıyı içselleştirmiş bir bölgenin bu tartışmalardan etkilenmemesi de mümkün değildir. Karadeniz Havzası'nın, çok kutupluluk anlayışının en önemli savunucularından Rusya'nın doğal etki alanı içerisinde yer alıyor oluşu, AB'nin genişleme politikalarındaki yeri ve Türkiye'nin bölgesel dengeleyicilik stratejisindeki rolü de ele alınırsa, uluslararası sistem bağlamında ne denli önemli olduğu anlaşılabilir. Bu çalışmada, Karadeniz Havzası'nın bölgesel görünümü mevcut çok kutupluluk tartışmaları çerçevesinde anlamlandırılmaya çalışılacak ve havzadaki sorunlar/fırsatlar bu bağlamda değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hegemonya, Çok Kutupluluk, Geniş Karadeniz Havzası, Rusya, ABD.

1 Yrd. Doç. Dr., Giresun Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, gktrkt@gmail.com.

Abstract

Certain serious doubts have emerged about the validity of discourse and policies, which see US as the unique super power that plays the role of a systemic organiser. Parallel with the ineffectualness of regulatory measures the US has been undertaken at several parts of the world, numerous numbers of countries, foremost China and Russia have developed in economical/technological areas. This development has reflected upon their diplomatic capabilities. This advance also limits the systemic efficiency of the US. Therefore, today we do not refer to a world order that based on unipolarity and structured over the American hegemony, but of a systemic outlook configured by multipolarity. Black Sea Basin also takes a pivotal part in these debates. A region, which is rich in terms of energy resources, located at the centre of energy projects, owns a great potential in economic and demographic terms and interiorises a multipartite geographic/political substructure, is impossible to avoid from the international systemic debates. The significance of the Black Sea Basin pursuant to the international system could be understood by looking the role of this region regarding the policies of Russia, EU and also Turkey, which aims to locate herself as a regional balancer. This present study will try to make sense of the regional outlook of Black Sea Basin within the scope of the debates on multipolarity.

Keywords: *Hegemony, Multipolarity, Wider Black Sea Basin, Russia, US.*

Giriş

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte, ABD ve SSCB üzerinden ifadesini bulan ve uluslararası ilişkilere yön veren sistemsel çift kutupluluk da sona ermiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesini, “tarihin sonu” olarak okuyan ve ABD’yi tek süper güç olarak ilan ederek, onun sistemsel hegemonyasına ve düzenleyiciliğine dayalı olarak işleyecek bir çağa adım attığımızı ilan eden yaklaşımın geçerliliği ise, bugün itibarıyla, ciddi bir tartışma konusudur. ABD’nin, özellikle ekonomik, teknolojik ve askeri anlamda kaynaklarının sınırlı olması ve dünyanın çeşitli coğrafyalarında beliren bölgesel güçlerin her geçen gün ABD’nin sistemsel hegemonyasına karşı kendi varlıklarının/etkinliklerinin altını çizerek politikalar izliyor oluşu, Soğuk Savaş sonrasında ABD’nin liderliğine/hegemonyasına dayalı bir tek kutupluluğun kurumsallaştırılacağına ilişkin öngörülerin geçerliliğini azaltmıştır. Mevcut konjonktürde, evrimsel bir gelişim çizgisinde de olsa, çok kutupluluk ekseninde şekillenecek bir uluslararası sistemin doğuşuna tanıklık ediyoruz. Bağlantısız devletleri de göz önünde bulundurarak Soğuk Savaş döneminde de çok kutuplu bir sistemsel yapının kendisini hissettirdiğini kaydeden analizler mevcuttur. Ne var ki, uluslararası sistemi yönlendiren ve şekillendiren strateji ve politikaların daha çok Batı ve Doğu Blokları üzerinden ifade ediliyor oluşu, Soğuk Savaş’ın genel anlamda çift kutupluluk üzerinden ifade edilmesine neden olmaktadır.

Karadeniz Havzası, gerek sahip olduğu ekonomik, ticari ve demografik potansiyel, gerek bünyesinde barındırdığı enerji kaynakları, gerekse de enerji zengini ve dolayısıyla sistemsel güç mücadelesine sahne olan coğrafyalara komşu olması gibi nedenlerle çok önemli bir kırılma noktasını ifade etmektedir. Karadeniz Havzası’nın, Soğuk Savaş döneminde, SSCB’nin sistemsel hegemonyasına tabi olduğunu unutmamak gerekir. Soğuk Savaş sonrasında ise, özellikle havzanın batısında yer alan Balkanlar coğrafyasının AB’nin üyeliğinin de katkısıyla Batılı değerleri içselleştirme konusunda büyük bir mesafe kat ettiğini söyleyebiliriz. Ne var ki, havzanın geneli için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Zira Karadeniz Havzası, ABD önderliğindeki Batı’nın sistemsel hegemonyasına karşı çıkan ve çok kutupluluk bağlamında bir uluslararası sistem arzuladığını her ortamda açıkça ifade eden Rusya’nın “arka bahçesi”dir. Türkiye ise, Karadeniz’i kendi sistemsel rolünün

altını doldurmak ve uluslararası sistemin işleyişine etki etmek amacıyla kullanılmaktadır. Bu çerçevede, Karadeniz Havzası'nın çok aktörlü bir bölgesel/sistemsel altyapıya sahip olduğu anlaşılacaktır. Karadeniz Havzası'nın, tek kutupluluktan çok kutupluluğa geçiş bağlamında süregelen tartışmalar çerçevesinde, önemli bir örnek olarak incelenebileceği ortadadır.

Bu çalışma; tek kutupluluk, hegemonya ve çok kutupluluk gibi kavramların üzerinde durduktan sonra, Karadeniz Havzası'nın güncel görünümünü değerlendirecek ve havzanın sistemsel çok kutupluluk tartışmalarına nasıl bir etkide bulunduğunu ya da bu tartışmalardan nasıl etkilendiğini ele alacaktır.

Tek Kutupluluk, Hegemonya ve Çok Kutupluluk Tartışmaları

Tek kutupluluk, uluslararası sistemde belirleyici tek bir gücün varlığının altını çizmektedir. Bu bağlamda tek kutupluluk ile hegemonya arasındaki farkın da ortaya konması gerekmektedir. Hegemonya, sistem içerisindeki aktörlerin birbirleriyle olan siyasal ilişkilerine ve birbirlerini etkileme kapasitesine ilişkin bir kavram iken, tek kutupluluk maddi gücün dağılımına atıf yapan bir husustur.

Tek kutupluluk; aktörlerin kendi güçlerini ortaya koyabilmek için sahip olmayı arzuladıkları maddi unsurların çok büyük bir bölümünü kontrolü altında tutan ve bir devletin, devlet olması için gereken unsurlardan nüfusun büyüklüğü ve işlevselliği, kaynakları etkin bir şekilde işleyebilme yeteneği, ekonomik ve askeri güç ile örgütsel yeterlilik konusunda ileri düzeye varmış devletleri/aktörleri ifade edebilmek için kullanılan sistemsel bir tanımlamadır (Wohlforth, 2009: 40-41). Tek kutuplu uluslararası sistemde, bahsettiğimiz tüm bu faktörleri içselleştirmiş tek bir devlet sistemi istediği şekilde düzenleme yeteneğine sahiptir. Uluslararası sistem içerisindeki diğer aktörler, kendi dış politikalarını ve birbirleriyle olan ilişkilerini, sistemi düzenleyecek ve denetleyecek güce sahip olan bu gücün kararlarına uygun bir şekilde düzenlemek zorundadırlar (Ikenberry vd., 2009: 4-6).

Tek kutupluluk, çift kutupluluk ya da çok kutupluluk gibi tanımlamaların realist/neorealist teorisyenlerce ortaya konmuş ya da yaratılmış birer kavramsal çerçeve olduklarını da unutmamak gerekir (Waltz, 2008: 33-35). Nitekim uluslararası ilişkileri ya da sistemi anlamlandırmak

için kullanılan “kutup” kavramının devletler arasındaki kaynak dağılımı ve kapasite farklılığını daha etkin bir şekilde gösterebilmek için kullanıldığını da görmek gerekir. Tek kutupluluk kavramı incelenirken 3 önemli faktörün göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Ikenberry vd., 2009: 10-21). Bunlardan birincisi, tek kutup olma anlayışını içselleştirmiş devletin/aktörün tutumudur. Bu aktörün, sistem içerisindeki davranışlarını ve politikalarını etkileyen en önemli hususlar ise onun gücünü etkileyebilecek sınırlamalar ve fırsatlar çerçevesinde nasıl hareket ettiği. Hatta iç politika çerçevesindeki gelişmeler, istikrar ve siyasal kurumların/aktörlerin rolü de tek kutup pozisyonundaki devletin/aktörün etkin politikaları izleyebilmesine etki etmektedir. Kurumsal tutarlılığa sahip, kendi toplumunca meşru görülen bir siyasal sistem yapılandırmış ve sahip olunan gücü daha da etkin kullanabilme ya da sahip olunan sistemsel istikrarı devam ettirebilme yönünde hareket eden siyasal aktörler/grupların rol oynadığı devletler/aktörler, tek kutup haline gelmiş devletlerin bu rollerine istikrar kazandırabileceklerdir.

Tek kutupluluk anlayışına eklenmesi gereken ikinci önemli faktör ise, uluslararası sistem içerisinde yer alan diğer devletlerin düşünce, yaklaşım ve politikalarıdır. E.H.Carr, uluslararası sisteme hâkim olan istikrarın ve tek kutup konumundaki aktörün bu pozisyonunu koruyabilmesinin, sistem içerisindeki diğer devletlerin, sistemsel istikrardan ne denli memnun olduklarına bağlı olduğunu kaydetmektedir (Cox, 2010: 1-11). Robert Gilpin ise, uluslararası sistem içerisindeki diğer aktörlerin, tek kutup konumundaki aktöre yönelik politikalarının kazanç-maliyet ekseninde hareket ettiğini belirtmektedir. Yani, sistemin işleyişi çerçevesinde elde edilen kazanç, maliyetin altında kalırsa, diğer aktörler sistemsel istikrarı değiştirmek için eyleme geçmektedirler. Bu çerçevede, sisteme hâkim olan gücün, diğer aktörlerin kazançlarına istikrar getiren ve riskleri azaltarak sistemin devamlılığını sağlayan devlet/aktör olduğu söylenebilir (Gilpin, 1981: 186-211).

Uluslararası sisteme hâkim olan güç, uluslararası ticaret bağlamında serbest pazar ekonomisinin işleyişini sağlama konusunda diğer devletler nezdinde ne denli etkin olursa, sistemsel rolü o kadar güçlenmektedir. Uluslararası alanda işbirliğinin, dominant gücün etkinliğine ve politikalarına bağlı olduğu söylenebilir. Tek kutup konumundaki sis-

temsel aktör, sahip olduğu ekonomik ve askeri yetenekler çerçevesinde, sistemi düzenleyebilme ve kontrol altında tutabilme rolünü ne denli etkin oynarsa ve maliyeti ne denli üstlenirse, diğer aktörler tarafından o kadar benimsenmektedir. Kindleberger'in de belirttiği üzere, Soğuk Savaş döneminde, ABD'nin Batı Bloku içerisinde ve SSCB'nin Doğu Bloku kapsamındaki rolleri bu kapsamda ele alınabilir (Kindleberger vd., 2005: 275-280).

İç politika çerçevesindeki gelişmeler de tek kutuplu sistemi etkileyebilmektedir. Hatta çift kutuplu sistemsel düzenin, devlet yönetimi ve siyasal istikrar anlamında çok daha olumlu sonuçlar doğurduğunu belirten analizler çoğunluktadır (Waltz, 1964: 881-909). Bu çerçevede, Soğuk Savaş döneminde ABD tarafından izlenen karar alma süreci bir örnek olarak sunulmaktadır. Zira Sovyet tehdidi nedeniyle, karar alma pozisyonunda olan kişi/gruplar çok daha dikkatli hareket eder ve sınırlı bir güvenlik çerçevesi içerisinde hareket ederlerken, sivil toplum örgütleri ve muhalefet de kendi duruşunu belirlerken, SSCB tehdidi nedeniyle çok daha çekinceli hareket etmiş ve istikrarı gözetmiştir. Çift kutupluluk ortadan kalktıktan sonra, sistemi düzenleyen tek kutup olması beklenen ve süper güç olarak ifade edilen ABD'nin bu konunun hakkını verememesi ve sistemin çok kutupluluğa evrilmesinin en önemli nedeni olarak, devlet yönetimi ve topluma egemen olan Sovyet tehdidi benzeri bir birleştiricinin yaratılamamış olması gösterilebilir (Wohlforth, 2009: 52-56).

Sistemsel tek kutupluluktan memnun olmayan devletler/aktörler, bir araya gelerek ya da aralarında ittifak oluşturarak, kendilerinden çok üstün olan aktörü dengeleme arayışına girerler. Bu aynı zamanda, Jervis'in üzerinde önemle durduğu “güvenlik ikilemine” eklemlenmiş bir davranış kalıbıdır (Jervis, 1978: 167-214; Glaser, 1997: 171-201). Hatta Soğuk Savaş'ı dahi bir güvenlik ikileminin yansıması olarak gören isimler bulunmaktadır (Jervis, 2001: 36-60). Bu şekilde, sisteme egemen olan devletin/aktörün meşruiyeti azaltılırken, aynı zamanda güçler birliğine gidilerek etkin ve büyük bir karşıt güç yaratılarak, egemen gücün kararları ve politikaları istenen yöne çekilmeye çalışılır. Ancak bu ittifakların kurumsallaşması ve süreklilik kazanması ihtimali oldukça düşüktür. Bu tarz geniş tabanlı ittifaklar, daha çok kritik anlarda ve sistemin geleceğini çok yakından ilgilendiren olumsuz durumlarda ortaya çıkar.

Mevcut konjonktürde, uluslararası sisteme egemen tek bir kutbun olduğu söylenemez. Soğuk Savaş sonrasında, ABD'nin, bu yönde bir pozisyonu içselleştirmesi beklenmekteydi. Ne var ki, ABD'nin askeri, ekonomik ve siyasal gücünün sınırlı olması, "süper güç" olarak adlandırılan bu aktörün, uluslararası sistemin konjonktürel işleyişine ve geleceğine dair kararlar verilmesi noktasında her anlamda kendi işine gelen kararlar almasını engellemektedir. Bu bağlamda, ABD'nin tam manasıyla bir "süper güç" olmadığı ve sisteme egemen bir hegemon haline gelemediği anlaşılabilir (Ekşi, 2010: 84-99). Bu durumun oluşmasında, ABD'nin Soğuk Savaş döneminde kendi bloku içerisinde kurguladığı hegemonyayı, Soğuk Savaş sonrasında sistem geneline yansıtamaması çok etkili olmuştur. 11 Eylül 2001 sonrası, Bush yönetiminin hegemonya anlayışından vazgeçerek imparatorluk mantığını yerleştirmeye çalışmasına karşın, Bush sonrası başkanlık koltuğuna oturan Obama'nın imparatorluk mantığından vazgeçmesi, ABD içerisindeki kafa karışıklığını da yansıtmaktadır (Ekşi, 2010: 84). Avro-Atlantik ya da Batı Bloku adı verilen kutup içerisinde, gerek siyasal, sosyo-kültürel ve ekonomik değerler, gerekse de tehdit uyumlaşması çerçevesinde hegemonyasını yaratmış olan ABD, çift kutuplu sistemin yıkılmasının ardından, dünya genelinde benzer bir tehdit algılaması ve değerler bütünü yaratabilmiş değildir.

Hegemonya, sistem içerisindeki bir unsurun diğerlerine üstün ya da diğerlerine oranla baskın olduğunu kaydeden bir kavramdır (Özen, 2006: 3-31). Antonio Gramsci, bu kavramı, baskın olanın diğerlerinin izniyle/rızasıyla gücü elde etmesi olarak tanımlamaktadır. Siyasal, ekonomik ve toplumsal yansımaları olan hegemonya, rıza unsurunun altını çizmesiyle baskı unsurunu dışlamaktadır (Robinson, 2003: 126). Terry Eagleton'a göre, siyasi/sistemsal hegemonun görevi, siyasal birliğin temelini kurgulayacak öznelik biçimlerini üretmektir. Yani Eagleton'a göre, hegemon, kendi toplumsal, ekonomik ve kültürel değerlerini aynen ya da bir miktar farklılaştırarak sistemin geneline yaymayı ya da kabul ettirmeyi hedeflemektedir (Eagleton, 2011). Tarihsel sistem analizi yapan düşünürlerden Giovanni Arrighi'ye göre ise, hegemonya, yüz ya da yüz elli yıllık süreler çerçevesinde belli bir aktörün düzenleyici bir merkez güç haline gelmesidir (Robinson, 2010: 5-10). Hegemonyanın oluşturduğu üstünlük; askeri, ekonomik, teknolojik ve siyasal gücün birleşimi sonucunda belirlemekte ve sistemde yer alan diğer aktörlere/

devletlere karşı askeri güç kullanmadan sürdürülmektedir. Sistemsel üstünlüğün devam ettirilmesi için askeri gücün kullanılmaya başladığı noktada hegemonya zayıflar ve askeri güç kullanımının süreklilik kazanması hegemonyanın sona erdiği anlamına gelir. Antonio Gramsci, hegemon gücün, liderliğini ve etkinliğini sürdürebilmek için toplumun diğer üyelerinin de rızasını ve desteğini sürekli hale getirmesi gerektiğinden bahsetmektedir. Bu nedenle, hegemon, kendisini desteklemeleri için sistem içerisinde yer alan bazı aktörlere (bizim örneğimizde devletlere) ayrıcalıklar sağlamak zorundadır.

Wallerstein, hegemonyanın maddi temellerini üç faktörün şekillendirdiğini belirtir. Bunlar; üretim, ticaret ve finans sektörleridir (Demir, 2012: 207-228). Charles Kindleberger ise, mevcut uluslararası ekonomik yapılanmanın liberal karakterinin altını çizerek, bu yapılanmanın devamını sağlayabilmek ya da sistemi düzenleyebilmek için bir hegemon gücün varlığının çok önemli olduğunu söylemektedir. Görüldüğü üzere, Wallerstein'e göre, hegemon yalnız kendi çıkarları doğrultusunda hareket edip diğerlerini de bu motivasyonla hareket etmeye zorlarken; Kindleberger, hegemon gücün kendi çıkarlarını/önderliğini korumanın yanı sıra sistemde yer alan tüm aktörlerin çıkarlarına hizmet ettiğini belirtmektedir.

Tek kutupluluk ile hegemonya tam manasıyla aynı anlama gelmese de bu iki kavram arasında yakın bir ilişki olduğu ortadadır. Nitekim sistem içerisindeki herhangi bir aktör, sahip olduğu ulusal güç unsurları ekseninde “süper güç” olarak addedilebilecek bir yetiye sahip olsa ve bu yetisini de sistemi denetlemek ya da kendi çıkarlarına uygun olarak dönüştürmek için kullanmak isterse, hegemonya oluşumuna gitmek zorunda kalacaktır. Hegemonyaya dayanmayan bir tek kutupluluk uzun ömürlü olamaz. Zira “süper güç” olarak görülen ve tek kutuplu bir sistemsel yapı yaratmak isteyen aktörün/devletin kaynakları diğerlerinden oldukça üstün olsa da, sistem içerisindeki diğer aktörler, süper güce karşı birleşerek/ittifak yaparak dengeyi sağlayabilirler.

Soğuk Savaş sonrası dönemde, ABD hegemonyasına dayalı bir tek kutupluluğun inşa edileceği ve ABD'ye eklemlenmiş serbest pazar ekonomisi, çoğulcu demokrasi, liberal değerler gibi unsurların sistemin geneline yayılacağına dair bir anlayış belirmişti. Ne var ki, eski Sovyet coğrafyasında yaşanan ekonomik ve siyasal krizler, Irak, Somali, Bos-

na ile Kosova problemleri, etnik/dinsel ayrımcılığa dayalı sorunların gün yüzüne çıkması ve El Kaide gibi örgütler eliyle yükselişe geçen terörizm gibi hususlar, süper güç olarak adlandırılan ABD'nin siyasal, diplomatik, ekonomik ve askeri kapasitesi/etkinliğinin sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Bu durum da göstermektedir ki, süper güç ABD üzerine temellendirilmek istenen tek kutupluluk anlayışı, hegemonya oluşumu ile taçlandırılmadığı, yani Batılı toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel değerler sistemin tamamına kabul ettirilemediği için, başarıya ulaşamamıştır. Çin ve Rusya'nın yükselişleri ve her iki aktörün de ABD'nin liderliğine dayalı olarak yapılandırılmak istenen uluslararası sistemden hoşnut olmadıklarını açıklayarak, ABD ya da Batı hegemonyasına dayanan bir tek kutupluluğu reddetmeleri önemlidir. Zira her iki aktör de kendi ekonomik, toplumsal, siyasal değerlerinin, algılarının ve çıkarlarının sisteme yansıtılmasını istemekte ve bu bağlamda çok kutuplu bir uluslararası sistem istemini dillendirmektedirler (Turner, 2009: 159-184).

Çok kutupluluk ise uluslararası sistem içerisinde ikiden fazla sayıda başat gücün bulunduğu bir yapılandırma. Çok kutupluluk kavramı da dengelenmiş çok kutupluluk ve dengelenmemiş çok kutupluluk olarak ikiye ayrılmaktadır. Dengelenmiş çok kutupluluk durumunda, uluslararası sistem içerisinde diğerlerinden üstün bir hegemon güç yer almamakta ve bu nedenle de güç asimetrisi görülmemektedir. Bu sistem içerisinde güvenlik riskleri ve tehditler daha kolay bir şekilde kontrol altına alınabilmektedir. Dengelenmemiş çok kutuplulukta ise, ulusal güç unsurları açısından diğerlerinden önde yer alan bir aktörün/devletin hegemonya arayışına girmesi söz konusudur. Bu arayış çerçevesinde sistem içerisindeki diğer aktörler ile hegemonya arayışındaki aktör arasında çatışma unsuru yadsınamaz bir gerçeklik olarak belirmektedir (Mearsheimer, 2001: 44).

Soğuk Savaş döneminde dahi çok kutuplu bir sistemsel yapının var olduğunu ve ABD ile SSCB'nin, kendi blokları içerisinde sahip oldukları hegemonya çerçevesinde, uluslararası sistemi dengelenmiş bir çok kutupluluk şekline büründürdüğünü kaydeden görüşler de mevcuttur. Soğuk Savaş döneminde, Çin ile SSCB arasında yaşanan gerginlik, Fransa'nın NATO'nun askeri kanadından çekilmesi ve Bağlantısızlar olarak bilinen ve kendisini ne Doğu ne de Batı bloğuna bağlı görmeyen

bir grubun varlığı, bu anlayışı meşrulaştırmaktadır. Ancak, ne Bağlantısızlar Hareketi sistemsel etkinliğini ileri bir düzeye vardırıp bir alternatif haline gelebilmiş, ne Fransa gösterdiği tepkiyi ileri boyutlara taşıyıp bağlı bulunduğu Batı bloğundan tamamıyla soyutlanmış, ne de Çin'in tepkisi SSCB'ye karşı duyduğu rahatsızlığın ötesine geçebilmiştir. Bu bağlamda, Soğuk Savaş döneminde, dengelenmiş çok kutupluluğun var olduğunu kaydeden görüş de esasında o dengeyi sağlayan iki aktörün varlığını sorgulamamaktadır.

Mevcut konjonktürde uluslararası sistemin dengelenmiş çok kutupluluğa doğru yol aldığı da ortadadır. Soğuk Savaş sonrası, tek süper güç olarak konumlanan ABD, hegemonya inşasında yeterli başarıyı gösteremediği için, Fukuyama'nın "Tarihin Sonu" tezinde ifadesini bulan (Fukuyama, 2012) ABD'nin önderliğine ve Batılı ekonomik, siyasal ve kültürel değerlere referans gösteren tek kutupluluk anlayışı yeterli etkinliğe kavuşturulamamıştır. Örneğin, Avrupa Birliği, liberal bir dünya sisteminin kurulmasını, ABD kadar istiyor olmasına karşın, ABD'nin siyasal hegemonyasının kendisini denetlemesini ya da sınırlandırmasını arzulamamaktadır. Bu yönüyle, AB'nin çok kutupluluğa fazlaca uzak durmadığı söylenebilir. Son dönemde, AB içerisinde, Avrupa'nın daha bağımsız bir tavır izlemesini isteyen Almanya ve Fransa ile ABD'ye daha yakın duran İngiltere arasında görülen ayrışma bu çerçevede değerlendirilebilir (Peterson vd., 2012: 12-16). Çin ve Rusya ise, ABD'nin tek boyutluluğa eklemlemeye çalıştığı hegemonya girişimlerine karşı çıkan en önemli aktörlerdir. Her iki küresel güç de ABD'nin girişimlerini dünya barışına tehdit olarak algılamakta ve tüm aktörlerin düşünce, çıkar ve isteklerine dayalı bir sistem kurgulanmasını savunmaktadır. Çin ve Rusya, çok kutuplu bir dünya düzeni yaratılabilmesini temel amaçları olarak gösteriyor olsalar da bu düzenin nasıl şekillendirilebileceği yönünde somut bir öneri/proje ortaya koymamaktadırlar. Bu yönüyle, çok kutupluluğun, ABD'nin üstünlüğüne ya da hegemonya oluşturma girişimine bir tepki olarak ortaya konduğunu söyleyebiliriz.

Karadeniz Havzası'nın Bölgesel Görünümü

Karadeniz Havzası, küresel güçlerin uluslararası sistem eksenli güç mücadelelerinin merkezinde yer alan Avrasya coğrafyasının bir alt bileşeni olarak Avrupa ile Asya kıtalarının birbirlerine en yakın olduğu

coğrafi alanı nitellemektedir. Türk Boğazları aracılığıyla Akdeniz'e açılan ve bu bağlamda yarı kapalı bir havza olduğunu söyleyebileceğimiz Karadeniz Havzası, sahip olduğu coğrafi, sosyo-kültürel ve toplumsal çeşitlilik ile de bilinmektedir. Balkanlar, Kafkaslar, Rusya-Ukrayna ve Türkiye gibi çok farklı bölgesel bileşenleri olan Karadeniz Havzası, bu yönüyle objektif ve kapsayıcı bir bölgesel kimlik tanımlayamamıştır (Manoli, 2009: 9). Yani bugün itibarıyla "Karadenizlilik" eksenli bir bölgesel kimlik yapılandırılmamış durumdadır.

Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin havzaya hâkim bir hegemon güç olarak belirmiş olması, havzanın doğusu ile batısı arasındaki toplumsal ve siyasal farklılıkların bir yana itilmesini ve Sovyet tahakkümüne dayalı bölgesel bir görünümün oluşmasını beraberinde getirmişti (Aydın, 2005: 57). Soğuk Savaş'ın sona ermesi ise Karadeniz Havzası'nda dramatik değişimleri beraberinde getirmiştir. Zira SSCB'nin tarihsel devamı olan Rusya, içerisine sürüklendiği toplumsal, sosyo-ekonomik ve siyasal problemlerle çalkalanmaya başlamış ve 2000'li yılların başına kadar bölgesel görünümünü netleştirememiştir (Popov, 2011). SSCB'nin dağılmasının ardından Karadeniz Havzası'nda bağımsız hareket etmeye başlayan yeni devletlerin ortaya çıkması, bu devletlerin hemen hepsinin etnik, dinsel ve bölgesel bağlamli siyasal problemler yaşaması ve bölgede kanlı iç savaşların patlaması, Batı Dünyası'nın dikkatini Karadeniz Havzası'na çekmiştir (Aydın, 2000: 215-216). 1990'ların başından itibaren Avrasya Coğrafyası'nda kartlar yeniden dağıtılmaya başlanırken, Karadeniz Havzası bu dağıtımın merkezinde bulunuyordu (Tsantoulis, 2009: 243). Bu değişim bağlamında ön plana çıkan en önemli unsur ise Karadeniz Havzası tanımının kapsamına yönelik olarak ortaya çıkan farklılık olmuştur. SSCB'nin dağılmasıyla oluşan güç boşluğunu doldurabilmek için harekete geçen ve doğruya doğru genişlemeyi en önemli gelecek stratejisi olarak belirleyen AB'nin (Aurescu, 2011: 35-45) ortaya koyduğu ve ABD tarafından da desteklenen bir plan doğrultusunda Geniş Karadeniz Havzası adı verilen bir bölgesel yapı ortaya konmuştur (Karadeniz, 2007: 111-114).

Soğuk Savaş döneminde Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler üzerinden ifadesini bulan Karadeniz Havzası tanımlaması, 1992 yılında bölgesel işbirliğini kurgulayabilmek amacıyla kurulan KEİT'e üye olan ülkelerin konumlandıkları coğrafyadan da anlaşılacağı üzere mahiyet de-

ğiştirmiştir. Güney Kafkasya, Türkiye, Ukrayna ve Balkanlar'ın ekonomik, ticari ve özellikle enerji odaklı olarak birbirlerini tamamlayan bir coğrafi konuma sahip olmaları ve her birinin Karadeniz ekseninde ortaklaşıyor oluşları (Winrow, 2007: 217-235), Karadeniz Havzası'nın klasik tanımının değişmesi anlamında önemli bir rol oynamıştır. Demokratik yönetim anlayışı, serbest pazar ekonomisi, insan haklarına ve azınlıklara saygı gibi siyasal literatüre Batılı değerler olarak yerleşmiş unsurları Karadeniz'i çevreleyen coğrafyalara aktarabilmeyi ve bu bölgeleri kendi değerlerine ve sistemsel stratejilerine eklemeyi arzulayan AB ve ABD, Geniş Karadeniz Havzası adı verilen bir bölgesel tanımlama yaratılmasına ön ayak olmuştur (Aydın, 2004: 9-12). Alexander Goncharenko günümüzde Karadeniz Havzası'nın tam olarak neyi ifade ettiğini çok iyi bir şekilde özetlemiştir:

“Klasik jeopolitik teorilere göre, Karadeniz Havzası, Avrasya'da düzenin ve güvenliğin en önemli köşe taşlarından biridir. Bu bölge sahip olduğu doğal kaynaklar, enerji ve ulaşım hatları ile çok hassas bir alandır. Karadeniz Havzası, kalpgah (heartland) ve kenar kuşak (rimland) teorilerinin de kesişim alanını oluşturmaktadır. Bu bölge üzerinde sağlanacak hâkimiyet, Avrasya egemenliğini de beraberinde getirecektir. Bu nedenle Karadeniz Havzası; siyasal, askeri, finansal, vb. alanlarda tüm küresel aktörlerin ilgi alanında bulunmaktadır.” (Goncharenko, 2005)

Güncel uluslararası ilişkiler literatüründe Karadeniz Havzası deyince akla gelen en önemli unsur, kuşkusuz, enerji olmaktadır. Karadeniz, hem sahip olduğu enerji kaynakları hem de enerji zengini coğrafyalara komşu olması gibi nedenlerle dünya ekonomisinde ve siyasetinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Karadeniz Havzası'ndaki ülkelerin tamamı enerji üretimi konusunda aynı seviyede olmasa da, hepsinin dünya enerji piyasasında üretici, tüketici ya da transit ülke olarak var olduğunu görüyoruz (Pamir, 2007: 245-247). Karadeniz Havzası, enerji güvenliği anlamında Avrupa açısından çok önemli seçenekler sunmaktadır. Her şeyden önce, bu havza, coğrafi anlamda Hazar ve Orta Asya'nın petrol ve doğalgazının Avrupa'ya ulaşabilmesi için en kısa ve karlı olan yolu ifade etmektedir. Yine, Karadeniz Havzası'nda bulunan ülkelerin hemen hepsi dış politika stratejilerini oluştururken enerji terminali olma ya da enerji üretiminden kar elde etme hedefin-

de olduğu için, Batılı aktörler ile birlikte girişilecek enerji ulaştırma projelerine sıcak bakmaktadırlar (Roberts, 2006: 207-223). Sahip olunan enerji rezervleri bakımından havzanın geneline ilişkin dengeli bir dağılım söz konusu değildir. Bu durum, havza ülkelerinin ihtiyacının karşılanması noktasında geniş kapsamlı bir işbirliğinin gerçekleştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Fakat henüz bölgesel ve kapsayıcı bir işbirliği yapılandırılabilmiş değildir. Rusya'nın öngördüğü Güney Akım Projesi'nin, AB tarafından ortaya konan ve ABD tarafından da desteklenen NABUCCO'yu anlamsızlaştırması bu çerçevede verilebilecek önemli bir örnektir.

Çatışma iklimini güçlendiren temel problemlere göz gezdirdiğimizde ayırdına varacağımız en önemli gerçeklik, bu problemlerin sıklıkla havza devletlerinin kendi içlerinde ya da birbirleriyle olan ikili ve çok taraflı ilişkilerinde ortaya çıkan siyasal ve yönetsel arızalar ekseninde belirdiğidir (Altmann vd., 2010).

Karadeniz Havzası'nda yer alan ülkeler arasında çatışma boyutunun ön plana çıkmasına neden olan yönetsel problemlerden en önemlisi, bölge ülkelerinin birbirleriyle uyumlu olmayan siyasal kültürü ve yönetsel yapılanmasıdır (Altmann vd., 2010). Havzanın tarihsel, sosyo-kültürel ve coğrafi anlamda çok parçalı bir görünüm arz etmesi ve Geniş Karadeniz Havzası tanımlaması üzerinden bu çok parçalılığın meşrulaştırılmaya çalışılıyor olması bu noktada çok önemli bir husustur. Ortak bir siyasal kültürün yaratılmamasında etkili olan bir diğer önemli faktör de küresel güçler arasındaki Karadeniz tabanlı güç mücadelesinin havza ülkelerini kutuplaşmaya ve birbirlerine karşı yabancılaşmaya itmesidir (Çelikkpala, 2010a: 287-302). Havzada yer alan AB ya da NATO üyesi ülkeler ile ne AB ne de NATO'ya üye olmayan ve Rus baskısını yakından hisseden ülkeler arasında havzaya bakış noktasında ortaya çıkan farklılık bu noktada ele alınabilecek önemli bir örnektir. Bulgaristan ve Romanya'nın Karadeniz Havzası'na olan yaklaşımı ile Ermenistan ve Ukrayna'nın Karadeniz'e bakış açılarının aynı olması beklenemez.

Havzanın batısı söz konusu olduğunda, AB'nin sahip olduğu yumuşak güç ağır basmakta ve reform çabaları genel itibarıyla bu aktörün temsil ettiği liberal demokrasi ilkeleri üzerine temellendirilmeye çalışılmaktadır (Aydın, 2004: 9-12). Ne var ki, havzanın doğusu ve kuzeyi ele

alındığı zaman, AB'nin temsil ettiği yumuşak gücün etkinliği ve kabul edilebilirliği azalmakta ve reform çabalarının hızı da oldukça yavaşlamaktadır. Rusya'nın, Sovyet döneminin korporatist yönetim anlayışına atıfla ortaya koyduğu otoriter tabanlı ve muhalefeti belli kalıplar içerisinde kontrol altında tutmaya yönelik 'yönetilebilir demokrasi' anlayışı, havzanın doğusunda ve kuzeyinde etkinleştirilmeye çalışılmaktadır (Petrov, 2009: 1-4). Bölge ülkelerinin, tarihsel ve sosyo-kültürel manada, otoriter yönetim kalıplarına aşina olmaları ile AB'nin üzerinde durduğu siyasal dönüşüm programının oldukça maliyetli olması, havza ülkelerinin Rusya'nın ortaya koyduğu yönetilebilir demokrasi olgusuna yakın durmalarına neden olmaktadır. Yine, etnik/dinsel/bölgesel ayrımlar ekseninde ortaya çıkan merkezkaç kuvvetlerin kontrol altında tutulabilmesi noktasında otoriter bir anlayışın daha etkin olacağı düşüncesi ve Rusya'dan algılanan güvenlik tehdidi, havzanın kuzeyinde ve doğusunda yer alan ülkelerin liberal demokrasi temelinde gerçekleştirilecek siyasal ve yönetsel reformlardan uzak durmalarına yol açmaktadır.

Karadeniz Havzası'ndaki devletlerin önemli bir kısmı idari yönetim mekanizması konusunda büyük bir ikilem yaşamaktadırlar. Havza devletlerinin çoğu üniter devlet anlayışını benimsemiş olsa da, küreselleşmenin getirdiği yerellik arayışı ve çeşitli devletlerde yaşayan farklı etnik grupların üniter devlet yapısını kabul etmek istememeleri, bölgeler arası farklı bir görünüm arz eden ekonomik ve sosyal gerçeklikler ile birleşince, merkezîyetçi anlayış sorgulanır bir hal almaktadır. Etnik çatışmaların giderek artması ve merkezi yönetimlerin bu çatışmalara bir çözüm bulamaz hale gelmesi, merkezîyetçi anlayışın küreselleşen dünyanın gerçeklerine yanıt veremez hale geldiğinin göstergesidir (Ayдын, 2000: 213-225). Gerekli yönetsel reformları gerçekleştirmeyen havza ülkelerinin sonu, donmuş çatışma bölgeleri üzerinden toplumsal/ulusal/bölgesel temelde fiili bir bölünmeye kadar varabilir. Dağlık Karabağ, Abhazya, Güney Osetya, Transdinyester ve Kırım gibi etno-kültürel, tarihsel ve siyasal ayrımlara dayalı ayrılıkçılık girişimleri bu çerçevede ele alınabilecek önemli bölgesel meselelerdir (Özdamar, 2010: 345).

Havza devletleri, Sovyet tarzı merkezden planlanmış korporatist ekonomi modelinden pazar ekonomisine geçiş yapmak üzere yapısal re-

formlar gerçekleştirmeye başlamışlardır. Bu minvalde, kendilerini dünya ekonomisinin işleyişine eklemleyebilmek için, geçiş sürecinde başta ABD ve AB olmak üzere, birçok ülkeden teknik, uzmanlık odaklı ve mali yardım almaya başlamışlardır (Aydın, 2005: 71-83). Karadeniz Havzası'nda yer alan Türkiye ve Yunanistan dışındaki devletlerin hepsi birer "geçiş ekonomisi" haline gelmiştir (Gavras, 2010: 8-13). Yapısal ekonomik meseleler, siyasal-yönetimsel problemlerle birleştiği noktada ciddi bir toplumsal ve bölgesel güvenlik unsuru olarak, havzada çatışma faktörünü işbirliğine üstün kılmaktadır.

Çok Kutupluluk Tartışmaları Çerçevesinde Karadeniz Havzası'nın Değerlendirilmesi

Neorealist kuram tarafından altı çizilen güç dengesi yaklaşımına uygun olarak hareket edersek, Karadeniz Havzası'ndaki bölgesel yapının da önünde sonunda savunmacı realizmin² öngördüğü sistemsel dengeye göre şekilleneceğini söyleyebiliriz. Rusya, 1990'ların ilk yarısında yaşadığı siyasal, ekonomik ve toplumsal çalkantıyı atlattıktan sonra Avrasyacı düşünce kalıbına eklenen ve daha 1993 yılında ilan edilen "yakın çevre politikasına" uygun olarak hareket etmeye çalışmaktadır (Tellal, 2010: 206-207). Nitekim Rusya, bu politika ekseninde, tıpkı SSCB döneminde olduğu gibi Karadeniz Havzası'nda kendi hegemonyasını kurgulamak ve bölgesel bir tek kutupluluk yaratmak istemektedir. Rusya'nın, havza ülkelerinde yaşayan Rus azınlığı, Ukrayna'daki Kırım Meselesi (Mizrokhi, 2009: 4-12) ve Moldova'daki Transdinyester ayrılıkçılığı (Blakkisrud vd., 2011: 178-210) özelinde görüldüğü üzere, kendi çıkarlarına uygun bir şekilde kullanması bu bağlamda ele alınabilir. Rusya, enerji bağımlılığı çerçevesinde kendisine eklemledi-

2 Özellikle Kenneth Waltz ve Robert Jervis tarafından öngörülmüş olan ve sistemik denge unsurunun kavramsallaştırılması noktasında önemli bir meşruiyet sağlayan savunmacı realizme göre, uluslararası sistemin temel oyuncuları olan devletler, kendi ulusal savunmalarını ve güvenliklerini riske atmayacak boyutta bir askeri/ekonomik/teknolojik güce sahip olurlar ve aynı zamanda sistemde yer alan diğer oyuncuları da yakından takip ederler. Dengeyi oluşturan devletler, kendi güvenliklerini riske atacak adımlar atılması durumunda, o adımı atan devlet/devletlere karşı göreceli bir güçsüzlük içerisine sürüklenecekleri için, dengenin yeniden sağlanması ve gücü bir amaç olarak görmeye başlayan devlet/devletlerin dengelenebilmesi noktasında, o devlet/devletlere karşı, birlikte hareket etmeye başlarlar ve sonuç olarak güç dengesini yeniden inşa ederler. Bu yaklaşıma göre, devletler birbirlerine karşı göreceli güçlerini arttırmayı değil, sistemin sağlayacağı güvenliğin göreceli olarak artırılmasını amaçlamaktadırlar.

ği eski Sovyet cumhuriyetlerini, artan enerji ihtiyacı sayesinde kendi çıkarlarına uygun hareket etmeye zorlayabilmektedir. Bu ülkenin, Turuncu Devrim döneminde, Ukrayna'daki Batı yanlısı hükümete karşı uyguladığı enerji kesintileri, Ukrayna'da ekonominin ve gündelik yaşamın kötü yönde etkilenmesinde ve Turuncu Devrim'in sona ermesinde dolaylı bir role sahiptir (Larrabee, 2010: 33-52). Bunun yanı sıra, Rusya'nın, yakın çevre politikasına uygun olarak, kendisini çevreleyen havza ülkelerindeki etnik/dinsel/bölgesel çatışmaları kullandığını ve bu meseleler ekseninde, havza devletlerini kendi istediği yönde hareket etmeye zorladığını görüyoruz. Rusya, Dağlık Karabağ Meselesi'ni kullanarak Azerbaycan ve Ermenistan'ı kendi istediği yönde politikalar izlemeye itmekte; Transdinyester Meselesi'ni kullanarak Moldova'nın NATO üyeliğini engellemekte ve Abhazya ile Güney Osetya'nın kendi koruması altında bağımsızlık ilan etmelerini sağlayarak (Kamalov, 2009: 16-18), ABD ve AB ile yakınlaşan Gürcistan'ı cezalandırmaktadır. Bu bağlamda, Rusya'nın havzada kendisini düzenleyici bir hegemon güç haline getirmeye çalıştığını ve uluslararası sistemin işleyişine yönelik çok kutupluluk talebinin aksine, Karadeniz özelinde kendi hegemonyasına eklemiş bir tek kutupluluk kurgulamaya çalıştığını belirtebiliriz. Ancak Rusya, AB ve ABD'nin Karadeniz Havzası'na verdiği değer ve bu iki aktörün gücünün/etkinliğinin farkındadır. Bu çerçevede, mevcut koşullar içerisinde, Karadeniz özelinde birlikte hareket ettiğini söyleyebileceğimiz AB ve ABD ile kendi arasında oluşturulacak bir bölgesel dengeye (ya da çift kutupluluk) de sıcak yaklaştığını söyleyebiliriz.

Rusya'nın ulusal güç unsurlarına güvenerek ve bu unsurları etkin bir şekilde kullanarak hegemonya arayışına girmesi, havza ülkelerini büyük çaplı bir güvenlik ikilemine sürüklemektedir. Buna karşın, AB ve NATO'nun Karadeniz Havzası'na yönelik genişleme faaliyetleri ve bu bölgeye bir aktör olarak yerleşip, havzayı, çok kutuplu bir görünüm arz etmeye başlayan uluslararası sisteme eklemeye çabaları da Rusya'yı aynı tür bir ikileme sürüklemektedir (Bugajski, 2010: 1-8). Rusya, bu ikilemi saldırgan realist³ unsurları devreye sokarak atlatmaya ça-

3 Saldırgan realizm, uluslararası sisteme hâkim olan anaşinin devletlerin saldırgan bir politika izleyerek coğrafi ve siyasal genişleme yönünde harekete geçmelerine neden olacağını belirtmektedir. Saldırgan realizme göre, tüm devletler kendi ulusal güçlerini

lışmakta ve havza ülkelerini Batı'nın siyasal değerlerinden ve askeri örgütlenmelerinden uzak tutmaya çalışmaktadır. Rusya'nın, Ağustos 2008'de, Abhazya ve Güney Osetya'daki gelişmeleri ön plana sürerek Gürcistan'a düzenlediği askeri operasyon bu çerçevede değerlendirilebilecek ve saldırgan realizme eklemlenmiş bir eylemdir. Rusya'dan tehdit algılayan ve güvenliklerini tehlikede gören havza ülkeleri ise, kendi aralarında yaşadıkları sorunlar nedeniyle ve Rusya'ya karşı oluşturacakları ittifakın yeterli etkinlikte olamayacağını düşündüklerinden, Rusya'nın gücünü dengeleyebilecek ve havza ülkelerinin güvenliğini garanti altına alabilecek olan ABD ve AB ile ittifak arayışına girmektedirler. Bu yönelim, Rusya'nın kendi güvenliğini sağlayabilme ve küresel güç konumunu pekiştirebilme stratejisi bağlamında, büyük çaplı bir güvenlik ikileminin içerisine sürüklenmesine ve havzadaki çıkarlarına geniş çaplı bir saldırı gerçekleştirildiği gerekçesiyle saldırgan realizmi içselleştirmesine neden olmaktadır. Rusya'nın yaşadığı güvenlik ikilemi ile havza ülkelerinin yaşadığı güvenlik ikilemi, Rusya'nın saldırgan realizme yönelmesi ve havza ülkelerinin de ABD ve AB ile ittifak yapması sonucunda dengelenmekte ve havza sıfır toplamı bir çatışma sürekliliğinin içerisine sürüklenmektedir.

Soğuk Savaş sonrası, ABD'nin kendisi üzerindeki askeri/siyasal etkinliğinin azaltılabilmesi noktasında ciddi bir isteklilik gösteren ve bu bağlamda, özellikle İngiltere ile Almanya-Fransa arasında Avrupa'nın geleceğine ilişkin çeşitli anlaşmazlıklara sahne olan AB ise, üyeler bazında bu tartışmalardan etkilenmektedir (Schweiger, 2007: 82-151). Ne var ki, Rusya ve Çin'in aksine, çok kutuplu bir sistemsel işleyişin yaratılabilmesi noktasında çok da girişken bir yaklaşım sergilemeyen AB, Karadeniz Havzası'na yaklaşım noktasında da genel itibarıyla ABD ile birlikte hareket etmektedir (Hamilton, 2008: 319-336). AB, sahip olduğu ekonomik, teknolojik, siyasal ve sosyo-kültürel işleyiş ve içselleştirmiş olduğu sosyal refah düzeyi aracılığıyla yansıttığı "yu-

diğerlerine oranla maksimize etmenin peşindedirler. Zira sadece en güçlü olan devletler kendi çıkarlarını koruyabilir ve siyasal varlıklarını garanti altına alabilir. Saldırgan realizm, anarşik bir uluslararası sistem içerisinde kendi güvenliklerini korumak ve bu amaçla güç elde etmek zorunda olan devletlerin, verili güç ile yetinmeyeceklerini ve uluslararası sistem içerisindeki siyasal hâkimiyet yüzdelerini olabilecek en üst seviyeye varana dek arttırmak isteyeceklerini, yani hegemonya arayışında olacaklarını kaydetmektedir.

muşak güç”⁴ çerçevesinde havzanın batısında yer alan ülkeler başta olmak üzere, havza dâhilindeki ülkelerle karşılıklı bağımlılık⁵ ve çoğulcu siyasal-yönetimsel anlayış temelinde ilişkiler geliştirmeye çalışmaktadır.

2004 ve 2007 genişlemeleri ile aynı zamanda bir Karadeniz gücü haline gelen AB'nin havzadaki etkinliği, havzanın AB'ye eklenmiş, olan Batı kesiminde birincil önemdedir. Nitekim bu bölgede yer alan devletlerin önemli bir bölümünün AB üyeliğine paralel olarak NATO'ya da üye olduğunu ve Karadeniz Havzası'na yaklaşım noktasında ABD ile AB arasındaki sistemsel birlikteliğin, özellikle Balkanlar ekseninde karşılıklı bulunduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Rusya'nın coğrafi yakınlık, askeri üstünlük, siyasal öngörü ve elinde tuttuğu enerji kozu üzerinden ifadesini bulan bölgesel etkinliği, Karadeniz'in doğusunda ve kuzeyinde en önemli sistemsel/bölgesel faktör olarak görülmektedir. Örneğin, Gürcistan ve Ukrayna, yaşadıkları renkli devrimlere paralel olarak AB ve NATO üyeliğine odaklanmışlar, ancak Rusya'nın kendileri üzerinde uyguladığı siyasal, enerji odaklı ve askeri baskı neticesinde, yaşanan iktidar değişiklikleriyle (Ukrayna'da Rusya'ya daha yakın duran Viktor Yanukovic'in başkan olması ve Gürcistan'da ise Rusya ve Batı arasında daha dengeli bir tavır izlemeyi temel yaklaşım olarak benimseyen Bidzina Ivanishvili'nin Gürcü Rüyası Partisi'nin iktidara gelmesi)

4 Yumuşak güç, bir ülkenin askeri, siyasal ve ekonomik güç unsurlarıyla değil, sahip olduğu başarılı sosyal bütünlük ve kültürü aracılığıyla yansıttığı güç olarak görülebilir. Yumuşak güç araçlarının temelinde ikna ve cezbetme unsurları yer almaktadır. Bir devlet, uluslararası sistemin karmaşık ilişkiler ağını kendi lehine kullanabiliyor ve kendi ulusal çıkarlarını ve istemlerini, bu sistemin kuralları içerisine gizleyebiliyorsa, yumuşak güç kullanımı aracılığıyla çok daha maliyetsiz ve kolay bir şekilde istediği sonuca ulaşabilecektir. Yumuşak güç unsurunun uluslararası sistem ile uyum içerisinde kullanılması halinde küresel ve bölgesel hegemonyaların oluşumu kolaylaşacaktır.

5 Karşılıklı bağımlılık, bir sistem içerisindeki birimlerin ve olayların birbirlerine bağlı olması anlamına gelmektedir. Karşılıklı bağımlılık çerçevesinde söz konusu edilen bağımlılık ilişkisi, ekonomik, toplumsal, siyasal ya da askeri alanlarda geçerli olabilir. Karşılıklı bağımlılık ilişkisinin kurulabilmesi hususunda üzerinde durulan en önemli nokta ise ekonomik, siyasal ya da askeri alanlar çerçevesinde ortaya çıkan iletişim ve etkileşimin belli bir maliyet kıstası çerçevesinde ele alınabiliyor oluşudur. Karşılıklı bağımlılık üzerine çalışan neoliberal kuramcılarının en çok hataya düştükleri nokta, bu uygulamanın taraflara her zaman kazandıracığı şeklinde ortaya konan yanılgıdır. Hâlbuki karşılıklı bağımlılık çerçevesinde de olsa tarafların her zaman kazançlı çıktığı söylenemez. Zira faydaların eşitsizliği ve kazancın bölüşümü noktasında ortaya çıkan çatışmalar, ilişkinin asimetrik bir hal almasına da yol açabilecektir.

(Kakachia, 2013: 35-42), Rusya ve Batı arasında dengeyi gözeten bir pozisyona sürüklenmişlerdir.

AB ile Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisi de bu iki küresel aktörü, Karadeniz Havzası özelinde, çatışmadan kaçınmaya itmektedir. Nitekim AB, enerji kaynakları açısından Rusya'ya bağımlıdır (Özdal, 2011). Aynı şekilde, Rusya, sahip olduğu enerji kaynaklarının en önemli müşterisinin AB üyeleri olduğunu bilmektedir (Cohen, 2009: 93-94). Yani Rusya'nın büyümesini önemli oranda AB finanse etmektedir. Bu çerçevede, Karadeniz Havzası'nın batısının AB, doğu ve kuzeyinin ise Rusya'nın bölgesel etkinliğinde kalması ve adeta üzerinde anlaşmış bir dengenin gözetiliyor oluşu, iki aktör arasındaki karşılıklı bağımlılık da dikkate alındığında, anlaşılır bir husustur. Bu bağlamda, Rusya ve AB'nin, Karadeniz Havzası'nda çift kutuplu bir bölgesel görünümün oluşturulabilmesi hususunda üstü kapalı bir anlaşmaya vardıkları söylenebilir. Rusya'nın, havzanın doğusundaki ülkeleri, Rus hegemonyasını Avrasya özelinde inşa etmeyi planlayan Avrasya Birliği Projesi'ne eklemleme çabaları, Karadeniz özelindeki çift kutupluluğu sistematikleştirmeyi amaçlayan bir yaklaşımın ürünüdür. Rusya, Avrasya Birliği Projesi⁶ ile kendi yumuşak gücünü AB'ye rakip olarak kurgulamanın ve Avrasya geneli ile Karadeniz özelindeki ülkeleri yaratacağı hegemonyaya eklemlemenin peşindedir. Tabii ki, bu çaba, uzun vadeli bir hedefe işaret etmektedir (Adomeit, 2012: 1-13).

Karadeniz Havzası, Türkiye'nin milenyum sonrası dönemde Or-

6 İlk planda Belarus, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Rusya arasında oluşturulması planlanan, orta ve uzun vadede ise önemli bir bölümü Karadeniz Havzası içerisinde yer alan eski Sovyet cumhuriyetlerini de kapsamı planlanan, liderliğini ise Rusya'nın yapacağı ekonomik ve siyasi işbirliği girişimidir. Avrupa Birliği'ni kendisine örnek olarak alan ve ilk kez Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev tarafından 1994 yılında bir hedef olarak ortaya konan bu girişim, daha sonrasında BDT'yi ikame edecek ve Rusya'nın Avrasya anararsındaki hegemonya hedefine eklemelenen bir proje olarak Vladimir Putin tarafından sahiplenilmiştir. Avrasya Birliği'nin teşkilatlandırılabilmesi yolundaki ilk adım ise 1 Ocak 2012'den itibaren Belarus, Rusya ve Kazakistan arasında bir ortak pazar oluşturulması olmuştur. Bu 3 devlet projeye liderlik yapıyor gibi görünseler de kontrol Rusya'dadır. Kısa vadeli hedef ise 2015 yılı itibarıyla Avrasya Birliği'ni örgütsel anlamda oluşturabilmektir. Orta Asya'da yer alan eski Sovyet cumhuriyetlerinin yanı sıra, Ermenistan, Gürcistan (şimdilik reddetse de), Ukrayna gibi ülkeler de bu birliğe alınması muhtemel ülkeler olarak görülmektedir. Vladimir Putin, bu birliği Rusya'nın bölgesel yumuşak güç uygulaması olarak görmek ve bu nedenle bu projeye çok değer vermektedir.

tadoğu ile birlikte ilgi gösterdiği en önemli coğrafya olmuştur. Zira Davutoğlu'nun betimlediği Afro-Avrasya tanımının, Avrasya kısmı, genel itibarıyla Karadeniz-Hazar bağlantısına atıf yapmaktadır (Davutoğlu, 2012). AB ve NATO genişlemeleri sonrasında Avro-Atlantik Dünyası'nın Karadeniz'deki tek müttefiki olma rolünden kurtulduğu için üzerindeki sistemsel baskı önemli ölçüde zayıflayan Türkiye, çok daha bağımsız ve ekonomik çıkarları ön plana alan pragmatik bir dış politika çizgisine yönelmiştir. Türkiye'nin Rusya ile geliştirdiği enerji, turizm, ticaret ve havza güvenliğine odaklı ve stratejik önemi olan ikili ilişkiler, o denli önem kazanmıştır ki, yabancı basında Rusya ve Türkiye'nin Ukrayna'yı da aralarına alarak bir Karadeniz ortaklığı yaratmaya çalıştığına dair haberler dahi çıkmıştır. NATO üyesi bir ülkenin Rusya ile bu tarz bir bölgesel işbirliği geliştiriyor oluşunun arkasında, Rusya'ya olan enerji bağımlılığı ve Montrö Sözleşmesi'nin geleceği noktasında benzeşen yaklaşımlar etkili olsa da milenyum sonrası konsolide edilen yeni dış politika stratejisinin etkisi de hafife alınmamalıdır. Türkiye, bir yandan KEİT eliyle Karadeniz'de ekonomik ve ticari bir işbirliği kurumsallaşmasının altyapısını oluşturmaya çalışırken diğer yandan da Rusya ile ilişkilerini geliştirmektedir. Üstelik bunu yaparken AB tarafından büyük önem atfedilen, ABD tarafından da desteklenen ve Rusya'ya olan bağımlılığı azaltmayı hedefleyen TANAP gibi enerji projeleri ile İpek Yolu'nun canlandırılmasını hedefleyen girişimlere destek olmaktadır. Zira Türkiye, Karadeniz Havzası'ndaki bölgesel işbirliği girişiminin kısa vadede hükümetlerarası uzun vadede de enerji, ticaret ve ulaştırma gibi unsurlar üzerinden kurgulanacak fonksiyonel bir inisiyatif çerçevesinde oluşturulabileceğinin farkına varmıştır.

Karadeniz Havzası'nda yer alan ve Rusya'nın ardından bölgenin en önemli gücü olarak addedilen Türkiye, Rusya'nın havza geneline yansıttığı askeri güç odaklı saldırgan tutumu yumuşatmaya ve Rusya'yı da bölgede gerçekleştirilebilecek siyasal ve ekonomik işbirliğinin bir parçası yapmaya çalışsa da, bu konuda pek de başarılı olamadığı Gürcistan özelinde ortaya çıkmış durumdadır. Nitekim Türkiye, Gürcistan ile ekonomik, ticari ve siyasal ilişkilerini ilerletirken, Gürcistan-Rusya ilişkilerine hâkim olan gerginliğin aşılabilmesini önleyememiş ve 2008'deki askeri çatışma yaşanmıştır. Aslında Türkiye'nin de Rusya'dan algıladığı güvenlik tehdidi anlamında bu ülkeye karşı ken-

disini çok da rahat hissettiği söylenemez. Nitekim iki ülke arasındaki ilişkiler de daha çok enerji, ekonomi ve ticaret eksenli olarak gelişmektedir ve henüz geniş kapsamlı bir siyasal boyut kazanabilmiş değildir (Özbay, 2011: 57-67). Yani neorealizmin öngördüğü yüksek politika-alçak politika ayrımı Rusya-Türkiye ilişkileri bağlamında da etkisini göstermektedir. Yine de Rusya'nın Türkiye'ye karşı olan tutumu savunmacı realizmin öngördüğü dengeyi dışına pek çıkmamaktadır.

Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Karadeniz Havzası'ndaki çıkar çatışmasının görünür bir askeri çatışmaya dönüşmesini engelleyen en önemli faktördür. Sözleşme uyarınca, Karadeniz'e kıyısı olmayan ülkelerin savaş gemilerinin bu denize girmesinin engellenmesi, ABD ve Çin gibi küresel aktörlerin kendi sistemsel etkinliklerini, Karadeniz özelinde, askeri ve dolayısıyla siyasal anlamda görünür kılmalarını engellemektedir (Akten vd., 2011: 20-22). Bu yönüyle, Montrö Sözleşmesi, havzada çok kutuplu bir yapının kurgulanabilmesini geciktirmekte ya da zorlaştırmaktadır. Bu durum, en çok Rusya ve Türkiye'nin işine gelmektedir. Zira Montrö Sözleşmesi'nin yarattığı statüko bağlamında Rusya'nın havzadaki en güçlü askeri/siyasal güç olduğunun altı kalın çizgilerle çizilmektedir. Yani Rusya, havzada bölgesel hegemonya oluşumu noktasında coğrafi yakınlık avantajını askeri tedbirlerle taçlandırma şansına sahip olmaktadır. Türkiye ise, Montrö'nün sağladığı güvenlik ve istikrar sayesinde, Türk Boğazları'na eklemenecek çatışma sürekliliğinden kurtulmakta ve Karadeniz Havzası'nda, Rusya'dan sonra en önemli bölgesel güç olma konumunu sürdürme şansına kavuşmaktadır. Türkiye'nin, Karadeniz Havzası özelinde, ABD, AB, Rusya ve havza ülkeleri arasındaki çok taraflılığı düzenlemeyi hedeflemesi ve bölgenin sahip olduğu ekonomik, ticari ve enerji tabanlı potansiyelin kullanılabilmesi yönünde işbirliğini beraberinde getirecek politikalar izliyor oluşu, Montrö Sözleşmesi sayesinde anlaşılmaktadır.

Rusya, ABD ile AB'nin Karadeniz özelinde birlikte hareket ettiklerini görmektedir. Bu çerçevede, ABD'nin, Karadeniz özelinde AB'ye eklememesi, Rusya tarafından, havzada yaratılmak istenen çift kutuplu sistemsel görünümün bir yansıması olarak kabul görmektedir. Havzanın batısında AB ve NATO üyeliği ile anlaşılan Batı hegemonyasının yayılmasının önüne geçmenin ulaşılabilir bir hedef olmadığını gören Rusya, Karadeniz'in doğusunda ve kuzeyinde yer alan ülkelere

yönelik politikaları ve yaklaşımıyla, havza özelinde, en azından çift kutuplu bir görünümün oluşmasını sağlamaya çalışmaktadır. Bu amaçla, Rusya'nın, Montrö Sözleşmesi'nin değiştirilmesine şiddetle karşı çıktığını, Avrasya Ekonomik Birliği Projesi ile kendi hegemonyasını Avrasya'da taçlandırarak bir yumuşak güç uygulamasına giriştiğini, enerji faktörü üzerinden ifadesini bulan bağımlılık unsurunu havza ülkelerine ve AB'ye karşı kullandığını ve gerektiği takdirde de, Ağustos 2008'de Gürcistan'a karşı uyguladığı gibi, sert güç unsurlarına yöneldiğini söyleyebiliriz.

Karadeniz Havzası, gerek havza ülkelerinin kendi içlerinde yaşadıkları sorunlar, gerek birbirleriyle olan ilişkilerinde beliren arızalar, gerekse de üzerinde durduğumuz Rusya ile AB/ABD arasındaki bölgesel/sistemsel hegemonya rekabeti çerçevesinde ele alındığında çatışmayı içselleştirmiş bir görüntü sunmaktadır. Ne var ki, son dönemde Karadeniz odaklı ticari, ekonomik ve özellikle enerji eksenli işbirliği girişimlerinin arttığına tanıklık ediyoruz. Nitekim havza, bu alanlarda ciddi bir potansiyele sahiptir ve bu potansiyelin kullanılabilmesi noktasında çıkarları birbirleriyle örtüşen, siyasal anlamda benzer yaklaşımlara sahip ve coğrafi açıdan birbirlerini tamamlayan ülkelerin işbirliğine gittikleri görülebilmektedir (Tüysüzoğlu, 2013: 4-5). Türkiye'nin çabaları ile Güney Kafkasya'da oluşma emareleri gösteren enerji, ulaştırma ve ticaret eksenli bölgesel işbirliği buna bir örnektir. Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı, Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu, Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan arasında gelişen bölgesel işbirliğini gözler önüne seren projelerdir. Bunun yanı sıra, Türkiye'nin çabalarıyla Karadeniz'de güvenliği sağlayabilmek için girişilen BLACKSEAFOR (Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu) ile Black Sea Harmony (Karadeniz Uyumu) gibi ortak güvenlik operasyonları da önemli birer hükümetlerarası işbirliği girişimidir (Çelikpala, 2010b: 108). Bu tarz çok taraflı girişimlerin yanı sıra, daha dar kapsamlı ve sektörel hükümetlerarası işbirliği girişimleri de görülebilmektedir. Türkiye ile Rusya arasında, enerji, ticaret, turizm sektörlerine odaklanmış olan hükümetlerarası işbirliği girişiminin stratejik bir boyuta evrilmesi (Özbay, 2012: 73-86) (iki ülkenin karşılıklı ticaret hacmi dolaylı kalemlemlerle 50 milyar dolara ulaşmıştır) bu duruma bir örnek olarak gösterilebilir.

1992 yılında, ABD ile AB'nin teşvikleri ve Türkiye'nin inisiyatif alması sonucu, ekonomik temelli bir işbirliği yaratma ve Geniş Karadeniz Havzası tanımlamasının bölgesel meşruiyetini sağlayabilme hedefiyle oluşturulmuş olan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİT), havza işbirliğinin çatışma faktörüne üstün gelmesini sağlama yönünde başarısız olmuştur denilebilir. Türkiye'nin, bugün dahi en önemli dış politika hedeflerinden biri olan, Karadeniz Havzası'nda bölgesel bir dengeleyici olabilme anlayışının temelini atmış olan bu örgüt, havza ülkelerinin Karadeniz özelinde bir bölgeselleşme girişimine katılarak uzun vadede başarılı olabilecek bir projenin parçası olmaksızın, kısa vadede sonuç verebilecek ve onların sosyal refah ile güvenlik istemlerini karşılayabilecek AB ve NATO üyeliği seçeneğine yönelmeleri ile anlamsızlaşmıştır. Aslında KEİT'in başarısız olmasında etkili olan en önemli faktörlerden biri, Batılı aktörler ile Rusya arasındaki Karadeniz tabanlı hegemonya savaşımıdır. Zira KEİT'in kuruluş amacı, SSCB'den koparak bağımsızlığına kavuşan ya da SSCB baskısından kurtulan ve ortak yönleri Karadeniz'i çevrelemeleri olan tüm eski Doğu Bloku ülkelerini Batılı ekonomik, siyasi ve sosyal değerler ile tanıştırmak ve onları ABD liderliğinde şekillenecek Batı hegemonyasına eklemeye bilmektir. KEİT'in kurucusu Türkiye ise, NATO üyesi ve AB üyeliğini arzulayan bir ülke olarak, hemen hepsiyle yakın tarihsel, sosyo-kültürel ve coğrafi yakınlığı olan Geniş Karadeniz Havzası'ndaki devletlerin yaşayacağı dönüşüm sürecini denetleme görevini üstlenmişti. Böylece hem Batı'nın Karadeniz Havzası'na ilişkin bilgi eksikliği ve coğrafi uzaklıktan kaynaklanan dezavantajlarını Türkiye aracılığıyla biraz olsun gidermesi sağlanabilecek hem de Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası ne tür bir pozisyonu üstleneceğine dair soru işaretleri ortadan kalkmış olacaktır. Üstelik Türkiye'nin bölgesinde etkin bir ülke olabilme hedefinin de altı çizilecekti (Tüysüzoğlu, 2013: 251-256).

1990'ların ikinci yarısından itibaren, Rusya'nın yükselişine paralel olarak, AB ve ABD'nin strateji değişikliğine gittiğini ve önceleri kendi denetimlerinde kalacak farklı bir bölgeselleşme öngördükleri Karadeniz Havzası'na, AB-NATO genişlemeleri eliyle doğrudan müdahale ettiğini görüyoruz. Bu durum, havza ülkelerinin yaptıkları dış politika tercihleri ve Rusya'nın da sert güç unsurlarını devreye sokma istekliliği ile birleştiği noktada, KEİT'in öngördüğü bölgesel işbirliği hedefini anlamsız kılmıştır. Nitekim KEİT, nispeten bağımsız bir örgüt niteliği-

ne sahipti ve kurumsal yapısı aracılığıyla kısa vadede hükümetlerarası (Manoli, 2006), uzun vadede ise havzanın potansiyelini yansıtan enerji, ulaştırma, turizm gibi sektörler üzerinden fonksiyonel bir işbirliği gerçekliği yaratabilecekti. Ne var ki, bugün itibarıyla çift kutupluluk üzerinden ifade edilebilecek bölgesel görünüm, KEİT'i etkisizleştirmiş ve bu örgütü havza ülkelerini ilgilendiren bir forum havzasına bü-ründürmüştür.

Karadeniz Havzası'nın mevcut görünüm itibarıyla Batı ile Rusya arasında dengelenmiş bir çift kutupluluğa eklemendiğini ve bunun havzadaki çatışma ve işbirliği iklimini etkileyen birincil faktör olduğunu belirttik. Bu görünümü içselleştirmiş olan Karadeniz Havzası, Rusya'nın çok kutupluluğu uluslararası ilişkilere hâkim kılmayı hedefleyen sistemsel öngörüsü çerçevesinde değerlendirildiğinde, oldukça kritik bir role sahiptir. Zira Rusya, çok kutupluluk hedefine ulaşabilme yönünde Karadeniz Havzası'nın da yer aldığı Avrasya genelinde kurgulayabileceği hegemonyanın çok önemli bir rolü olacağına inanmaktadır. Ne var ki, uluslararası sistem çerçevesinde çok kutupluluğu yapılandırmayı hedefleyen bir aktörün, kendi yakın çevresindeki aykırı sesleri bastırmayı ve Karadeniz özelinde Batı etkisini silmeyi ya da etkisizleştirmeyi hedefliyor oluşu kendi içerisinde bir çelişki ya da ironi yaratmaktadır. ABD ve AB ise, Karadeniz Havzası özelinde genel itibarıyla birlikte hareket ederek, Rusya'nın Karadeniz'de kuracağı hegemonyaya dayalı olarak kendilerine yönlendirebileceği gücünü ve potansiyel sistemsel etkinliğini kırmayı hedeflemektedirler. Rusya'nın uluslararası sistemin işleyişi noktasında savunduğu çok kutupluluğu, bu ülkenin yakın coğrafyası üzerinden işleterek, Rusya'ya mesaj vermeyi hedefleyen ABD, havzaya yaklaşım noktasında AB ile birlikte hareket ettiği için, bu girişimin çok boyutluluktan çok çift kutupluluğu gündeme getireceği ortadadır. Havzada Rusya'nın ardından en önemli bölgesel güç konumundaki Türkiye ise birbirlerini dengelemeye çalışan bu aktörler arasında bir bağlantı noktası olarak sistemsel rolünü ve etkinliğini kanıtlayabilmek amacındadır.

Sonuç

Eklemlenmiş olduğu SSCB hegemonyasına dayalı tek kutupluluğun SSCB'nin dağılması sonrası ortadan kalkma emareleri göstermesi, Karadeniz Havzası'nı, Batılı aktörler ile Rusya arasındaki hegemonya

mücadelesinin merkezi haline getirmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından, havzanın kapsamına ve coğrafi görünümüne dair Geniş Karadeniz Havzası tanımlaması çerçevesinde farklı bir bölgesel yapının yaratılması da, içselleştirilen coğrafi, sosyo-kültürel, tarihsel ve siyasal kimlikler ekseninde bölgesel çatışma faktörünün altını çizen bir gerçeklik olmuştur. Havzaya dair en önemli bölgesel işbirliği kurumu olan KEİT'in dahi, Geniş Karadeniz Havzası bağlamında işletilmeye çalışılması bir çatışma sürekliliği yaratmıştır.

Soğuk Savaş döneminde, uluslararası sistemin yapısına ilişkin tartışmalar genel itibarıyla çift kutupluluk üzerinden yapılmıştır. ABD ve SSCB'nin, yapılandırdıkları hegemonya ekseninde kendi bloklarına olan hâkimiyetlerini sorgulayacak kurumsal ve örgütlü bir muhalefetin ortaya çıkmamış olması, Soğuk Savaş dönemindeki siyasal/sistemsel gelişmelerin, Batı ve Doğu bloklarının birbirleriyle olan hegemonya mücadeleleri çerçevesinde belirmesini beraberinde getirmiştir. Bağlantısızlık hareketinin bir türlü istenen etkinliğe kavuşturulamaması ve sistemsel yapıyı sorgulayan Çin ile Fransa gibi aktörlerin gösterdikleri tepkinin düşük bir tonda kalması, bu bağlamda önemlidir. Soğuk Savaş döneminde, dengelenmiş bir çok kutupluluğun yaşandığını kaydeden yaklaşım dahi, bu dengelemeyi yaratan esas aktörlerin ABD ve SSCB olduğunun ayırındadır. Mevcut konjonktürde, en çok üzerinde durulan yaklaşım, Soğuk Savaş sonrasında, ABD'nin liderliği ekseninde Batı hegemonyasına dayalı bir tek kutupluluğa eklemeneceği kaydedilen uluslararası sistemin çok kutupluluğa doğru yol aldığıdır. Zira ABD, kendi sistemsel hegemonyasını belli aktörlere/devletlere/bölgelere kabul ettirmeyi başaramadığı için hegemonya kavramını anlamsızlaştıran askeri çözümlerden medet umar hale gelmiştir. Yine, özellikle 1990'ların ikinci yarısından itibaren bu hegemonya arayışının dünyanın çeşitli bölgelerinde yer alan çeşitli güçler tarafından sorgulanması ve kabul edilmemesi, ABD liderliğine dayalı ve AB'yi de kendisine eklemleyen ve "tarihin sonu" olarak görülen hegemonya yaklaşımının başarılı olamayacağını kanıtlamıştır. Özellikle Çin ve Rusya gibi küresel aktörler tarafından önerilen ve ABD'nin sistemsel müttefiki AB içerisinde dahi, ABD ile sürdürülen ittifakın niteliğine ilişkin tartışmalara neden olan çok kutuplu bir sistem arayışı, uluslararası sistemin bugününe ve geleceğine ışık tutacak en önemli gerçeklik haline gelmektedir. Çin ve Rusya, çok kutupluluk fikrine önderlik ederek,

sistem içerisindeki tüm aktörlerin çıkarlarını ve gelecek öngörülerini göz önünde bulunduracak ve karar alma mekanizmasına çok taraflılığı eklemeyerek daha demokratik bir yapı yaratacak bu oluşum sayesinde dengelenmiş bir sistemin yaratılabileceğini ve bu sistem bağlamında çatışma faktörünün önemli oranda baskılanabileceğini kaydetmektedirler.

Karadeniz Havzası, Soğuk Savaş döneminde, SSCB'nin sistemsel hegemonyasına eklenmişti ve bölgesel anlamda tek kutuplu bir yapıya sahipti. Bu durum, Soğuk Savaş döneminde, SSCB ve ABD'nin dengeleyiciliğinde çok kutuplu bir sistemsel yapının var olduğunu iddia eden analizler tarafından da reddedilememektedir. Bugün ise, Karadeniz Havzası'nın, çift kutuplu bir sistemsel yapıya evrildiğini söyleyebiliriz. Nitekim havzanın batısında, Balkanlar'da, AB ve NATO genişlemelerine paralel bir Batı hegemonyasının oluştuğu söylenebilecekken, Karadeniz'in kuzeyinde ve doğusunda Rusya'nın siyasal ve askeri baskısının temel belirleyici olduğu ortadadır. Karadeniz Havzası ile ilgilenen çok sayıda aktörün bulunması, havzanın çok kutuplu bir bölgesel altyapıya sahip olduğuna dair aldatıcı bir görünüm yaratmaktadır. Bu yaklaşım oldukça aldatıcıdır, zira, uluslararası sistemin yapısına ilişkin çok kutupluluk tartışmaları çerçevesinde, ABD ile olan müttefiklik ilişkilerinin dahi tartışıldığı AB, Karadeniz Havzası'na yaklaşım çerçevesinde ABD ile birlikte hareket etmektedir. AB ve NATO genişlemelerinin paralel yürütülmesi bu tamamlayıcılığın en net göstergesidir. Bölgeye ilişkin olarak beliren bu ittifakın dengeleyicisi ise, aynı zamanda Karadeniz'in bir parçası olan Rusya olmuştur. Bu durum, görüntüye yansıyan çok kutuplu yapının yanıltıcı olduğunu ve Karadeniz özelindeki dengeyi yaratan esas unsurun AB/ABD-Rusya rekabeti, yani perde gerisindeki çift kutupluluk algısı olduğunu kanıtlamaktadır. Havzada yer alan diğer ülkeler ise, bu rekabetin havza özelinde yarattığı dengeye uygun olarak dış politika stratejilerini belirlemekte ya da böyle bir tercih yapmaya zorlanmaktadır. Ukrayna'nın, Rusya'nın baskısı sonucu, AB ile ortaklık antlaşması imzalamaktan vazgeçmesi, bu çerçevede ele alınabilecek bir örnek olaydır. Havza ülkelerine yaklaşım noktasında Rusya'nın daha çok sert güç unsurlarına yöneldiği söylenebilecekken; AB, yumuşak güç uygulamalarına yönelmektedir. AB'nin güvenlik alanında yaşadığı boşluğu da NATO doldurmaktadır. ABD ve AB'nin en önemli hedefi, Karadeniz Havzası'nda, Soğuk Sa-

vaş benzeri bir Rus hegemonyasının oluşmasının engellenmesidir.

Karadeniz özelinde Rusya'dan sonra en önemli bölgesel güç olan Türkiye ise, oluşan çift kutupluluğun havza özelindeki dengeleyicisidir. NATO üyesi ve AB ile üyelik müzakereleri yürüten bir ülke olmasına karşın, Montrö Sözleşmesi'nin değiştirilmesine karşı çıkararak havzayı ABD'nin savaş gemilerine kapatan Türkiye, son dönemde Rusya ile olan ikili ilişkilerine de stratejik bir mahiyet kazandırmıştır. Havza özelindeki en önemli işbirliği örgütü olan KEİT'in kurucusu olan Türkiye, Batılı değerlerin havzaya yayılması noktasında öncü bir aktör olmasına karşın, aynı zamanda Karadeniz özelinde bağımsız bir bölgeselleşme girişimi yaratılmasını arzulamaktadır. Ne var ki, havzaya egemen olan çift kutupluluk, havza devletlerinin dış politika tercihlerini de çatışma ve rekabet ekseninde kurguladığı için, KEİT'in etkinliği arttırılamamakta ve Karadeniz özelindeki işbirliği inisiyatifleri kısa vadeli, proje odaklı ve geçici bir mahiyet taşıyan hükümetlerarası girişimlere bağımlı kalmaktadır.

Çok kutuplu bir görünüme sahip olmasına karşın, esasen çift kutuplu (AB/ABD-Rusya) bir yapıya haiz olan Karadeniz Havzası, uluslararası sistemin ne tür bir yapılanma çerçevesinde işleyeceğini belirleyecek önemli bir cephe unsurudur. Nitekim Rusya, bu bölgeyi, kendi sistemsel rolünü konsolide edecek ve çok kutupluluk anlayışını güçlendirecek bir ağırlık merkezi olarak görmektedir. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in, hiçbir etkinliği olmayan BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu) yerine Avrasya özelinde ikame etmeye çalıştığı ve Rusya'yı küresel işleyişi derinden etkileyebilecek bir küresel güç olarak konumlandırabilecek Avrasya Birliği Projesi'nin en temel etkinlik alanlarından biri de Karadeniz Havzası'dır. Rusya, Karadeniz Havzası'nı, Batı'nın sistemsel etkinliğini durduracak bir sınır bölgesi olarak görmektedir. ABD ise, AB ile birlikte hareket ederek, Rusya'nın arka bahçesine yerleşmeye ve özellikle Karadeniz ekseninde oluşacak Rus hegemonyasına dayalı bir tek kutupluluğun önüne geçmeye çalışmaktadır. Böylece Rusya'nın, Avrasya genelinde artacak bölgesel/sistemsel etkinliği dengelenecek ve Putin'in her ortamda savunduğu çok kutupluluk anlayışı, daha Rusya'nın arka bahçesinde baskılanacaktır. Karadeniz Havzası'ndaki çift kutuplu görünümün korunması ya da AB ile ABD arasında yaşanabilecek bir anlaşmazlığa paralel ola-

rak görünür/işlevsel bir çok kutupluluğa evrilmesi ihtimali, Rusya'nın, Avrasya'daki hegemonya arayışına zarar vereceği için, Rusya'nın çıkarlarına aykırı bir durum olacaktır. Uluslararası sistem bağlamında çok kutuplu anlayışın en önemli destekçisi olan Rusya, bu yaklaşımı biçimlendirebilecek denli etkin bir küresel güç olabilmek için, kendi yakın çevresi ekseninde çok kutupluluğu reddeden bir dış politika stratejisi uygulamaktadır. Karadeniz Havzası'nın Rus hegemonyasına eklenmesi ya da bölgenin kuzeyi ve doğusunda Avro-Atlantik etkinliğinin oluşumunun engellenmesi, Rusya'nın öngördüğü çok kutupluluk tezinin bir yansıması olarak görülmelidir. Karadeniz özelinde sistemsel çift kutupluluk bağlamında beliren statükonun korunması ve çok kutupluluğa evrilmesinin engellenmesi, Rusya için oldukça önemlidir. Nitekim Avro-Atlantik İttifakı'nın Karadeniz özelinde bir anlaşmazlığa uğraması ya da başka aktörlerin havzadaki siyasal/ekonomik etkinliğinin artmasına paralel olarak belirecek bir çok kutupluluk, havza tabanlı rekabetin ve dolayısıyla çatışma sürekliliğinin altını çizeceği için, gerek Rusya, gerekse de diğer aktörler için, çok daha maliyetli ve öngörülmesi güç bir bölgesel döngünün ortaya çıkmasına yol açacaktır. Karadeniz özelindeki çatışma sürekliliğinin Avrasya geneline yayılması durumunda ise, uluslararası sistemin geleceğine yön veren/vermesi beklenen aktörler arasındaki mevcut anlaşmazlığın ve rekabetin daha da artması ve bölgesel kutuplaşmalara ve birbiriyle rekabet halinde olan yeni ittifaklara yol açması muhtemeldir.

Kaynakça

ADOMEIT, H. (2012) "Putin's Eurasian Union: Russia's Integration Project and Policies on Post-Soviet Space", *CIES Neighbourhood Policy Paper*, No. 4, ss. 1-13.

AKTEN, N. vd. (2011) "75. Yılında Montrö Boğazlar Sözleşmesi: Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği Çerçevesinde", *ORSAM Rapor*, No. 51.

ALTMANN, F. L. vd. (2010) "Democracy and Good Governance in the Black Sea Region", *Commission on the Black Sea Policy Report*, No. 4.

AURESCU, B. (2011) "The Role of the European Union in the Wider Black Sea Region", *Turkish Policy Quarterly*, Cilt 10, Sayı 1, ss. 35-45.

AYDIN, M. (2000) "Black Sea and the Caucasus Region; Causes of Instability and the Ways to Deal with Them", *The Turkish Yearbook*, Cilt 30, ss. 213-225.

AYDIN, M. (2004) "Europe's Next Shore: the Black Sea Region After EU Enlargement", *Institute For Security Studies Occasional Paper*, No. 53: 9-12.

AYDIN, M. (2005) "Regional Cooperation in the Black Sea and the Role of Institutions", *Perceptions*, Cilt 10, No. 3, ss. 57-83.

BLAKKISRUD, H. vd. (2011) "From Secessionist Conflict Toward a Functioning State: Processes of State and Nation Building in Transnistria", *Post Soviet Affairs*, Cilt 27, No. 2, ss. 178-210.

BUGAJSKI, J. (2010) "Georgian Lessons: Conflicting Russian and Western Interests in the Wider Europe", *CSIS*.

COHEN, A. (2009) "Russia: The Flawed Energy Superpower", *Energy Security Challenges for the 21st Century: A Reference Handbook*, Gal Luft ve Anne Korin (der.), New York: Praeger Security International Publishing.

ÇELİKPALA, M. (2010a) "Escalating Rivalries and Diverging Interests: Prospects For Stability and Security in the Black Sea Region", *Southeast European and Black Sea Studies*, Cilt 10, Sayı 3, ss. 287-302.

ÇELİKPALA, M. (2010b) "Türkiye ve Kafkasya: Reaksiyoner Dış Politikadan Proaktif Ritmik Diplomasiye Geçiş", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 7, Sayı 5, ss. 93-126.

DAVUTOĞLU, A. (2012) *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul: Küre Yayıncılık.

DEMİR, S. (2012) "20. ve 21. Yüzyılların Başlangıç Dönemlerinin Karşılaştırılması: Örtüşen ve Ayrışan Olguların Bir Analizi", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 5, Sayı 10, ss. 207-228.

EAGLETON, T. (2011) *İdeoloji*, (Çeviri: Muttalip Özcan), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

EKŞİ, M. (2010) “The Bush Administration Fiasco From Hegemony to Empire and the Obama Restoration”, *Bilge Strateji*, Cilt 1, Sayı 2, ss. 84-99.

FOX, M. (2010) “E. H. Carr and the Crisis of Twentieth-Century Liberalism”, *Millennium: Journal of International Studies*, Cilt 38, Sayı 3, ss. 1-11.

FUKUYAMA, F. (2012) *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, İstanbul: Profil Yayıncılık.

GAVRAS, P. (2010) “The Current State of Economic Development in the Black Sea Region”, *Commission on Black Sea Policy Report*, No. 1.

GILPIN, R. (1981) *War and Change in World Politics*, Cambridge: Cambridge University Press.

GLASER, C. L. (1997) “The Security Dilemma Revisited”, *World Politics*, Cilt 50, Sayı 1, ss. 171-201.

GONCHARENKO, A. (2005) “The Wider Black Sea Area: New Geopolitical Realities, Regional Security Structures and Democratic Control: A Ukrainian View”, *NATO Defense College Occasional Paper*, Cilt 11, Sayı 2.

HAMILTON, D. (2008) “A Transatlantic Strategy For the Wider Black Sea?”, *The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic, and Energy Perspectives*, Daniel Hamilton ve Gerhard Mangott (der.), Washington: Center For Transatlantic Relations.

IKENBERRY, J. G. (2009) “Unipolarity, State Behavior, and Systemic Consequences”, *World Politics*, Cilt 61, No. 1, ss. 1-27.

JERVIS, R. (1978) “Cooperation Under the Security Dilemma”, *World Politics*, Cilt 30, No. 2, ss. 167-214.

JERVIS, R. (2001) “Was the Cold War A Security Dilemma?”, *Journal of Cold War Studies*, Cilt 3, No. 1, ss. 36-60.

KAKACHIA, K. (2013) “Gürcistan Parlamento Seçimleri Sonucu: Dış

- Politika ve Yeni Yaklaşım Arayışları”, *Hazar Raporu*, ss. 35-42.
- KAMALOV, İ. (2009) “Karadeniz Bölgesindeki Bazı Güncel Sorunlar”, *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt 6, Sayı 21, ss. 13-21.
- KARADENİZ, B. (2007) “Security and Stability Architecture in the Black Sea”, *Perceptions*, Cilt 12, Sayı 2, ss. 95-117.
- KINDLEBERGER, C. P. vd. (2005) *Manias, Panics and Crashes: A History of Financial Crises*, New Jersey: John Wiley & Sons Publishing.
- LARRABEE, F. S. (2010) “Rethinking Russia: Russia, Ukraine, and Central Europe: The Return of Geopolitics”, *Columbia Journal of International Affairs*, Cilt 63, Sayı 2, ss. 33-52.
- MANOLI, P. (2006) “Reflecting on the BSEC: Achievements, Limitations and the Way Forward”, *ICBSS Policy Brief*, No. 1.
- MANOLI, P. (2009) “Reinvigorating Black Sea Cooperation: A Policy Discussion”, *Commission on the Black Sea Policy Report*, No. 3.
- MEARSHEIMER, J. J. (2001) *The Tragedy of Great Power Politics*, New York: Norton Publishing.
- MIZROKHI, E. (2009) “Russian Separatism in Crimea and NATO: Ukraine’s Big Hope, Russia’s Grand Gamble”, *Chaire de Recherche du Canada*.
- ÖZBAY, F. (2011) “Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010”, *Bilge Strateji*, Cilt 2, No. 4, ss. 35-77.
- ÖZBAY, F. (2012) “The Relations Between Turkey and Russia in the 2000s”, *Perceptions*, Cilt 16, Sayı 3, ss. 69-92.
- ÖZDAL, H. (2011) “AB-Rusya İlişkilerinde Kuyruk Köpeği Sallıyor”, *USAK Analist*, No. 8.
- ÖZDAMAR, Ö. (2010) “Security and Military Balance in the Black Sea Region”, *Southeast European and Black Sea Studies*, Cilt 10, Sayı 3, s. 341-359.
- ÖZEN, Ç. (2006) “Neogramşiyen Hegemonya Yaklaşımı Çerçevesinde Güç ve Global Finans: Pax Britannica’daki Büyük Dönüşüm”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 2, Sayı 8, ss. 3-31.

PAMİR, N. (2007) “The Black Sea: A Gateway to Energy Security and Diversification”, *Southeast European and Black Sea Studies*, Cilt 7, Sayı 2, ss. 245-263.

PETERSON, J. vd. (2012) “Multipolarity and Transatlantic Relations: Multilateralism and Leadership in a New International Order”, *Trans-world*, No. 1, ss. 1-26.

PETROV, N. (2009) “Russia’s Over-Managed Democracy in Crisis”, *PONARS Eurasia Policy Memo*, No. 70.

POPOV, V. (2011) “Mortality Crisis in Russia Revisited: Evidence From Cross Regional Comparison”, *CEFIR Working Paper*, No. 157.

ROBERTS, J. M. (2006) “The Black Sea and European Energy Security”, *Southeast European and Black Sea Studies*, Cilt 6, Sayı 2, ss. 207-223.

ROBINSON, W. I. (2003) “Küresel Kapitalizm ve Ulusötesi Kapitalist Hegemonya: Kuramsal Notlar ve Görgül Deliller”, *Praksis*, No. 8, ss. 125-168.

ROBINSON, W. I. (2010) “Giovanni Arrighi: Systemic Cycles of Accumulation, Hegemonic Transitions and the Rise of China”, *New Political Economy*, No. 1, ss. 1-14.

SCHWEIGER, C. (2007) *Britain, Germany and the Future of the European Union*, New York: Palgrave MacMillan Publishing.

TELLAL, E. (2010) “Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu’nun Dış Politikası”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 65, Sayı 3, ss. 190-236.

TSANTOULIS, Y. (2009) “Geopolitics (Subregionalism), Discourse and a Troubled Power Triangle in the Black Sea”, *Southeast European and Black Sea Studies*, Cilt 9, Sayı 3, ss. 243-258.

TURNER, S. (2009) “Russia, China and a Multipolar World Order: The Danger in the Undefined”, *Asian Perspective*, Cilt 33, No. 1, ss. 159-184.

TÜYSÜZOĞLU, G. (2013) *Karadeniz Havzasında Rekabet Analizi; İşbirliği Söylemlerinin Bölgesel Çatışma Beklentilerine Yansıması*, İstanbul: Derin Yayınları.

WALTZ, K. (1964) “The Stability of a Bipolar World”, *Daedalus*, Cilt 93, Sayı 3, ss. 881-909.

WALTZ, K. (2008) “Uluslararası Politikanın Değişen Yapısı”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 5, Sayı 17, ss. 3-44.

WINROW, G. (2007) “Geopolitics and Energy Security in the Wider Black Sea Region”, *Southeast European and Black Sea Studies*, Cilt 7, Sayı 2, ss. 217-235.

WOHLFORTH, W. C. (2009) “Unipolarity, Status Competition and Great Power War”, *World Politics*, Cilt 61, Sayı 1, ss. 28-57.